

*”Om vi tidigare än hösten 1941 något mer liberalt hade tagit emot judiska flyktingar, så skulle många ha räddats till livet. Det är högst sannolikt att de nu är döda.”*

Ja, så resonerade den socialdemokratiska politikern Erik Brandt under en debatt i Sveriges riksdag den 22 maj 1943. Även om informationen om förföljelse och massmord på Europas judar redan hade funnits i Sverige ett tag, så var det först 1943, som den svenska flyktingpolitiken började svänga.

Historiker, mig själv inräknad, brukar dela in Sveriges flyktingpolitik under 1930- och 40-talet i två faser. Den första ägde rum 1933–1943 och kännetecknades av en restriktiv och hård för politik i fråga om judiska flyktingar. Tyska medborgare kunde resa in i landet och stanna i tre månader utan särskilt tillstånd. Men i takt med att även tyska judar sökte en tillflykt i Sverige kom en alltmer högljudd flyktingfientlig opinion att ställa krav på att lagen skulle skärpas. Den nya utlänningslagen från 1 januari 1938 försämrade utsikterna för judiska flyktingar att resa in i Sverige. Den försämrade också möjligheterna för de judar från främst Tyskland och Österrike som redan uppehöll sig i Sverige, som Erich Holewa, Hans Eduard Szybilski och Curt Moses – vars minne hedrats med snubbelstenar i Stockholm.

Ett lågvattenmärke inom denna restriktiva fas ägde rum i början av hösten 1938 när det från svenskt håll framförde önskemål om att tyska judar skulle få särskilda pass. Detta ledde till att den nazityska regeringen stämplade ett rött J i judars pass. I oktober samma år fick svenska gränspolisens befogenheter att avvisa personer med J-stämpel i passen. Efter den s.k. Kristallnatten i november 1938 gjordes dock ett undantag för bland annat 500 judiska flyktingbarn från Tyskland och Österrike, vilka beviljades transitvisum till Sverige. När kriget bröt ut i september 1939 försämrades situationen dramatiskt för judar som sökte en fristad. Gränserna var i princip helt stängda. Mellan 1939–1943 lyckades ytterst få judiska flyktingar ta sig över gränsen till Sverige.

Den svenska omsvängningen kom alltså först 1943. Den kulminerade i samband med räddningen av de danska judarna, närmare 8 000 personer, i oktober samma år. Den finns olika teorier om varför flyktingpolitiken blev mer generös vid just denna tid. En förklaring hänger sannolikt samman med att krigslyckan började vända för Hitlers armé. En annan sägs vara att klappjakten på judar drabbade medborgare i grannländerna. Deportationen av norska judar i november 1942 väckte exempelvis stora protester i Sverige. Därutöver utövade de allierade med USA i spetsen påtryckningar på att Sveriges affärsförbindelser med Nazityskland skulle upphöra och att regeringen skulle vidta åtgärder för att hjälpa judar i Europa.

På hösten 1944 sändes således svensken Raoul Wallenberg till Budapest. Diplomaten Per Anger var redan på plats. Båda gjorde stora insatser för att rädda ungerska judar. Samma höst gick den svenska regeringen med på ett i huvudsakligen norskt förslag om att, via Röda Korset, rädda skandinaver i tyska fångläger. På våren 1945 räddades på så sätt omkring 15 000 människor, flertalet norska och danska motståndsmän, ur tyska fångläger. Bland dem fanns också ett tusental judiska fångar. Många var i sådant tillstånd att de inte lyckades leva längre än över sommaren. I Stockholm, Göteborg, Malmö, Kalmar, Karlstad och på Gotland finns gravstenar över dessa människor vars liv inte gick att rädda. Hjälpen kom, - men för flertalet kom den för sent.

Krönika av Ingrid Lomfors, historiker och överintendent vid Forum för levande historia.

**Källa:** Forum för levande historia <https://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/forintelsen/snubbelstenar/en-omsvangning-som-kom-men-sent>

Om du vill läsa mer om Sverige och Förintelsen så klicka på denna länk till Forum för levande historia: <https://tidslinje.levandehistoria.se/sverige-och-forintelsen/>